

SZÜCS NÓRA

A csoportos hitelezés modelljei: az együttes felelősségen innen és túl¹

Ez a szakirodalmi összefoglalás a csoportos hitelezés modelljeire koncentrálna. Az eddigi irodalom szerződéselméleti keretben, a feloldott piaci kudarcok alapján tárgyalja a csoportos hitelek hitelszükségességét csökkentő hatását. A főbb modellek az erkölcsi kockázat, a kontraszelekció, a monitorozás, az auditköltségek és a kikényszeríthetőség témái köré szerveződnek. Az utóbbi évek munkái – amelyek választ keresnek arra a jelenségre, hogy miért szorultak háttérbe a csoportos hitelek – már különbséget tesznek a csoportos konstrukciók és az együttes felelősség között. Dinamikus modellekben vizsgálják, hogy van-e az együttes felelősséghez hasonlóan hatékony konstrukció, valamint az együttes felelősség milyen egyéb elemekkel pótolható. Az irodalom jelenlegi állása alapján mégsem a csoportos hitelek teljes elhagyása a helyes út, a csoportos és egyéni hitelek eltérő célcsoportot képesek kiszolgálni, így a két konstrukció együttes piaci jelenléte kívánatos.

1. BEVEZETÉS

2006-ban *Mohamad Yunus* Nobel-díjat kapott munkájáért: immár három évtizedet töltött a legszegényebb, „unbankable” (nem bankképes) jelzővel illetett rétegek sikeres banki kiszolgálásával. Szakértők szerint 250 milliárd dolláros annak a piacnak a mérete, amelynek a kiszolgálását Yunus innovációi teszik lehetővé.²

A történet a hetvenes években kezdődött, amikor az Amerikából hazatérő Yunus közgazdaságtant oktatót bangladesi tanítványainak a Chittagong Egyetemen, ám a városok utcáit járva, kiáltó ellentétet érzett a nyomorgó tömegek és az oktatót közgazdasági törvényszerűségek között. 1972-ben összesen 27 dollárnyi összeget kölcsönzött 42 bambusztárgyakat készítő asszonynak, mivel a lakosság 80 százalékát sújtó szegénység okát abban látta, hogy a nincstelenség nem férnek hozzá a hitelhez. 1983-ban alapította meg a Grameen Bank of Bangladesh intézményét, amely sikeresen – egyes szerzők szerint 1,6 százalékos bedőlési arány mellett³ – hitelez tárgyi fedezettel nem rendelkező, napi egy dollárnál kevesebb jövedelemmel rendelkező célcsoportnak (*Sengupta, R.–Aubuchon, C. P.* [2008]).

Az elmúlt évtizedek során a Grameen Banknál és követőinél kialakult a hitelkonstrukciónak egy olyan csoportja, amely az addig piaci kudarcként leírható, aszimmetrikus

1 A szerző köszönettel tartozik témavezetőinek, Király Júliának és Csóka Péternek a Budapesti Corvinus Egyetemen beadott – a jelen cikk alapjául is szolgáló – PhD-tervezetéhez nyújtott segítségért.

2 L. www.mixmarket.org, 2009. május

3 Az 1985–1996-os időszakra vonatkozó adat (MURDOCH [1999]).

információval, morális kockázattal terhelt hitelezési szituációkban is sikerrel működik. Megvalósult a mélyszegénységben, napi egy dollárnál kevesebből élők banki kiszolgálása, akik addig csak az uzsorások „segítségével” és egyéb informális hitelforrásokból finanszírozhatták magukat; ugyanakkor megszületett az őket kiszolgáló mikropénzügyi szektor, amit sokan az elmúlt 50-60 év legjelentősebb közgazdasági innovációjának tartanak. A mikropénzügyek szorosan összekapcsolódnak a szegénység elleni küzdelemmel, valamint más társadalmi és fejlesztéspolitikai kérdésekkel. A sikeres konstrukciók között kiemelt fontosságúak a csoportos hitelek, amelyek a Grameen kezdeti sikerét is biztosították, amikor tárgyi fedezet helyett kevésbé kézzelfogható fedezetre: a hitelfelvevők egymás előtti jó hírnevére, az egymás iránti bizalomra építettek.

A mikropénzügyi szektor statisztikái pedig egyértelműen bizonyítják, hogy nem csak a konstrukciók szellemes működési módja miatt van létjogosultsága a területen tevékenykedő intézményeknek. 2008-ban egyedül a Grameen Bank öt és fél milliárd ügyfelet szolgált ki, összesen 5,2 milliárd dolláros hitelportfóliót kezelve. A teljes piac méretét a 2002-es Microcredit Summit Campaign lekérdézése alapján 67,6 millió ügyfélre becsülik, akiket a Microfinance Information Exchange (MIX) honlapján szereplő adatok szerint 973 MFI (*microfinance institution*) szolgál ki. Az ügyfelek jelentős része a világ lakosságának legszegényebb rétegeiből kerül ki, a szegénységi küszöb alatt élőknek a jövedelemeloszlás szerinti alsó 50 százalékából. Így a becslések szerint 41,6 millió főt értek el a legszegényebb csoportokból az MFI-szolgáltatások. Az idézett számok komoly piacra utalnak, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy 2007-ben a Standard & Poor's az MFI minősítéséről szóló módszertant tett közzé. Ezzel lehetővé válik a szektor eredményeinek piaci szempontú, nyereségalapú értékelése, ami megkönnyítheti új befektetők belépését (Sengupta–Aubuchon [2008]).

Cikkemben a nemzetközi szinten dinamikusan bővülő irodalomnak és folyamatosan nyíló, új kutatási kérdéseknek egy kis szeletét – az alkalmazott csoportos konstrukciók egyes elemeit, illetve az azokat leíró elméleti munkákat foglalom össze. A tanulmány képet ad azokról az elméleti érvekről, amelyek a csoportos hitelek sikerét magyarázzák, valamint olyan versengő konstrukciókat is bemutatok, amelyek hasonló visszafizetési arányokat érhetnek el. A cikk felfogható egyfajta felsorolásként is, amely a csoportos hitelekben felhasználható konstrukciós elemek működését írja le, és ezzel programok tervezésekor is segítséget nyújthat. Először a csoportos hitelezés fogalmát, a konstrukció főbb elemeit ismertetem (1.1.). Az 1.2. fejezetben kapnak helyek azok a szerzők, akik a hagyományosan csoportos hitelezésnek tekintett, együttes felelősség mellett statikus modellekben vezetik le eredményeiket. Ezután az együttes felelősségen túlmutató, általában dinamikus modellek következtetéseit mutatom be (1.3.). Végül a 2. fejezetben a csoportos- és mikrohitelezés új irányai is helyet kapnak.

1.1. A csoportos hitelezés (*group lending*)

Két egymással is versengő alapmodell az MFI-k szolgáltatásai között a csoportos hitelezés (*group lending*) és az egyéni hitelezés (*individual lending*). A hitelek, ezen belül pedig a csoportos hitelezés legsikeresebb alkalmazója, a Grameen Bank eredeti konstrukciójában ötfős csoportoknak adott hitelt. Azóta igencsak eltérő gyakorlatok terjedtek el, ezért egy-

értelmű meghatározás sincsen, de a leggyakrabban a következőkben ismertetett elemekből válogatnak az intézmények a group lending konstrukciók összeállításakor.

Ha a hitelt nem egyszerre, hanem egymás után kaphatják az ügyfelek, de csak a csoporttagok addigi pontos fizetése esetén, akkor szekvenciális hitelezésről (*sequential lending*) beszélünk. Az irodalom sokáig csak a következő megoldást tekintette a csoportos hitelezés szűken vett modelljének: a csoport tagjai, miután mindannyian felhasználták hiteleiket, együttesen felelősek (*joint liability*) a törlesztőrészlet pontos fizetéséért. Amíg egyetlen tag is tartozik, addig az egész csoportot nem fizetőnek (*default*) tekintik. Ezért az átmenetileg fizetéképtelen ügyfelek helyett a csoport többi tagja kénytelen kifizetni a törlesztést. A csoportos és egyéni hitelezésben egyaránt szereplő elem: ha az adós – esetünkben a csoport – bármely hitelét nem fizeti vissza, mindannyian elvesztik a jövőbeli hitelek lehetőségét (*contingent renewal*). A törlesztés mindig közösen, általában több csoport együttes találkozásán történik. Összegezve tehát, a csoportos hitelezés színes konstrukciókat tartalmazhat: a legszigorúbb, együttes felelősséggel megítélt hitelek mellett olyan egyéni felelősség melletti konstrukciókra is utalhat, ahol az adósok közös találkozókon, tréningeken egymás előtt fizetik be egyéni hiteleiknek éppen esedékes törlesztőrészleteit.

Az **egyéni hitelezést**, amely már a legtöbb MFI szolgáltatásai között szerepel, nem szükséges bemutatni; a kereskedelmi bankok gyakorlatához hasonlóan, az adós csak a saját hitelért felelős. Természetesen ebben a konstrukcióban is igaz, hogy a hitelt csak sikeres visszafizetés esetén lehet megújítani.

Az alapvető modellek, a csoportos vagy egyéni hitelezésből eredő különbségek mellett több közös pont minden intézmény működésében megtalálható. *Sinha* [2003] gyűjtötte össze azokat a jellemzőket, amelyekkel jó eséllyel minden MFI ügyfél találkozik.

- Eltérő az egyes intézmények gyakorlata abban, hogy engedélyezik-e a hitel fogyasztási célú felhasználását, de a legjellemzőbb, hogy induló vagy már működő mikroavállalkozások kaphatják forgóeszköz-finanszírozásra a megítélt összeget.
- A mikropénzügyek egyik nehézsége, hogy hagyományos, kereskedelmi banki szemléletben az ügyfelek nem hitelképesek, és fedezetük sincs. Így a mikrohitelket az MFI-k fizikai fedezet nélkül nyújtják. Gyakori, hogy az adósok a futamidő alatt megtakarításokat is felhalmozhatnak, így utólagosan képződhet némi fedezet a hitelhez. Elterjedt – akár az egyéni, akár a csoportos konstrukciókban –, hogy egyfajta fedezetet az ügyfélnek a közösség előtti jó hírneve, szociális kapcsolatai nyújtanak. Ezek a bank számára tényleges, pénzzé tehető értékkel nem bírnak, de információ-tartalmuk fontos lehet a hitelezés során. Ami ennél is fontosabb: a fedezet nemcsak a visszanyerési rátát, de a visszafizetési hajlandóságot is növeli, mivel az adós számára értékes, így fél annak elvesztésétől. Ezért a bankok egyes esetekben olyan fedezetet is kérnek, ami csak az ügyfél számára értékes, az MFI nem juthat belőle értékelhető jövedelemhez, ám motivációs hatása a bank számára is kedvező. Ilyen lehet például a család egyetlen kecskéje, tehene, valamilyen számukra fontos bútordarab (Sengupta–Aubuchon [2008]).
- A hitelek összege sok esetben alacsonyabb, mint az igényelt összeg. De ismételt hitelfelvételnél alkalomról alkalomra növekvő. A hitelek tehát a korábbi teljesítmény függvényében megújíthatók. Az összeg megállapításának ilyenkor nem az adósnak

a hagyományos értelemben vett hitelképessége az alapja, hanem az addigi kapcsolat során kialakult adóstörténet.

- A kamatok a kereskedelmi bankok esetén tartalmazzák az intézmény profitját és az ügyfélen elszendvedhető, várható hitelezési veszteség kockázati felárát. Tehát a gyakorlat szerint a várható hitelezési veszteséget a megállapított kamat ellenárazza. Az MFI-k a kereskedelmi bankoknál magasabb várható veszteséggel néznek szembe, így kamatlábaik is nagyobbak. 2006-os adatok alapján 10 és 85 százalékos éves kamatlábak is előfordultak a különböző MFI-k kínálatában, de a tipikus értékek a 20–40%-os éves kamatlábak között voltak (*Rosenberg–Gonzalez–Narain [2009]*).
- Ha az adós egyszer nem fizeti vissza hitelét, az intézmény a jövőben nem hitelez többet.
- A kapcsolat korántsem csak a hitelezésre terjed ki. A hitel felvétele előtt gyakori, hogy tréningen vagy néhány foglalkozáson kell részt vennie az igénylőknek. Ilyen alkalmakkor a megvalósítandó projektet beszélheti meg a jövődöbéli adós a banki alkalmazottal, vagy vállalkozói ismereteit fejlesztheti. Ahol ez lényeges, ott a nők egyenjogúságáról, társadalmi problémákról is beszélgetnek a résztvevők.
- A hitel futamideje alatt is gyakoriak a találkozások. Heti, kétheti vagy havi rendszerességgel kell minden ügyfélnek beszámolnia az előrehaladásról, ugyanakkor az állandó összegű törlesztőrészletet be kell fizetnie. Leggyakrabban minimális türelmi idő van a futamidő kezdetén, de néhány héten belül az ügyfélnek el kell kezdenie a törlesztést. A futamidő általában nem haladja meg az egy évet.
- Ahogy a korábbiakban írtam, a hiteltörlesztéssel párhuzamosan sok esetben kötelező megtakarítások felhalmozása is. A tapasztalatok szerint az alacsony jövedelműek megtakarításaikat szeretik likviden tartani, mert rövid távú „jövedelmi sokkok” ellensúlyozására használják. Ezzel nincs teljesen összhangban, hogy egyes MFI-k gyakorlatában az így kialakuló tőkéhez egy-két évig nem nyúlhat az adós, így a futamidő alatt termel meg egyfajta fedezetet megtakarítások formájában a már aktuálisan meglévő hitelére.
- Ugyanakkor rendkívüli helyzetekre (baleset, betegség) vagy az életkorból adódó, nagyobb eseményekre (oktatás, esküvő, temetés) az adós éppen a közös megtakarítások alkotta tőkéből kaphat gyorssegélyt több intézmény gyakorlata szerint.
- A biztosítás – esetenként kötelező elemként – szintén megjelenik a szolgáltatások között, mivel éppen a legszegényebb háztartások sérülnek igazán a keresők kiesése, a termelőeszközök megsemmisülése esetén.

A felsorolás egyes elemei könnyen felismerhetők a minden MFI-nél mintaként számon tartott Grameen Bank konstrukciójában. A csoportos hitelezés konstrukciójában a bank ügyfelei ötfős csoportokat alkotnak, ahol a csoporttagok kiválasztását a bank az ügyfeleire bízta. A feltétel csupán annyi, hogy mindannyian ugyanabból a városból érkezzenek, de közeli rokonok nem kerülhetnek ugyanabba a csoportba. A bangladesi normáknak megfelelően a nők és férfiak szintén elkülönülnek. Ezt követően mindannyian heti tréningeken vesznek részt, ahol a bank munkatársai felkészítik őket a finanszírozandó vállalkozás vezetésére. Az ügyfelek már a tréning időtartama alatt minden héten kötelezően megtakarítanak egy-egy kisebb összeget. Ha túljutottak a képzésen, a csoportból ketten megkapják a

megítélt hitelösszeget. A futamidő az összeg nagyságától függően változik – általában egy-éves –; a törlesztés (tőke és kamat egyszerre) heti rendszerességgel a csoport összejöveleiben történik. Ha a törlesztés a szerződésnek megfelelő, akkor a csoport további két tagja kapja meg a hitelét; az ötödik résztvevő csak majd egy harmadik időpontban jut a kért összeghez. Ha a csoport egy tagja nem tudja kifizetni a törlesztőrészletet, a teljes csoport nem fizetőnek minősül, így a jövőben a Grameen Banktól nem jutnak hitelhez (Ghatak–Guinanne [1999]).

A csoportokat a bank nagyobb egységekbe, centrumokba (*center*) tömöríti, amelyeknek az elsődleges feladata a csoportalap (*group fund*) és a rendkívüli alap (*emergency fund*) kezelése. A csoportalap tőkéjét a tréning ideje alatt kezdődő, kötelező megtakarítások, a hitel folyósításakor felszámolt, egyszeri 5%-os folyósítási díj, valamint a szabályok megszegéséért járó esetleges büntetések alkotják. Ez a tőke fedezhet olyan hiteleket, amelyeket a tagok rendkívüli családi eseményekre, temetésekre vagy esküvőkre használhatnak fel. A rendkívüli alap pedig a törlesztőrészletben megjelenő kamatfelár egy részéből képződik, és egyfajta biztosításként működik; például természeti csapások esetén vagy az ügyfél halála esetén használható fel. Ez a két alap együttesen alkalmas arra, hogy a nem fizetők által okozott veszteséget fedezzék, ha az adott csoport tagjai már nem képesek erre (Ghatak–Guinanne [1999]).

A bemutatott gyakorlat, a felsorolt elemek egyes kombinációi sikeres, esetenként fenntartható működést és hitelezést tesznek lehetővé számos MFI esetében. Az 1. táblázat néhány ismert intézmény eredményességére vonatkozó adatokat tartalmaz, az 1. ábra pedig a hitelkockázatból adódó veszteségeket ismerteti a világ különböző térségeire lebontva.

1. táblázat

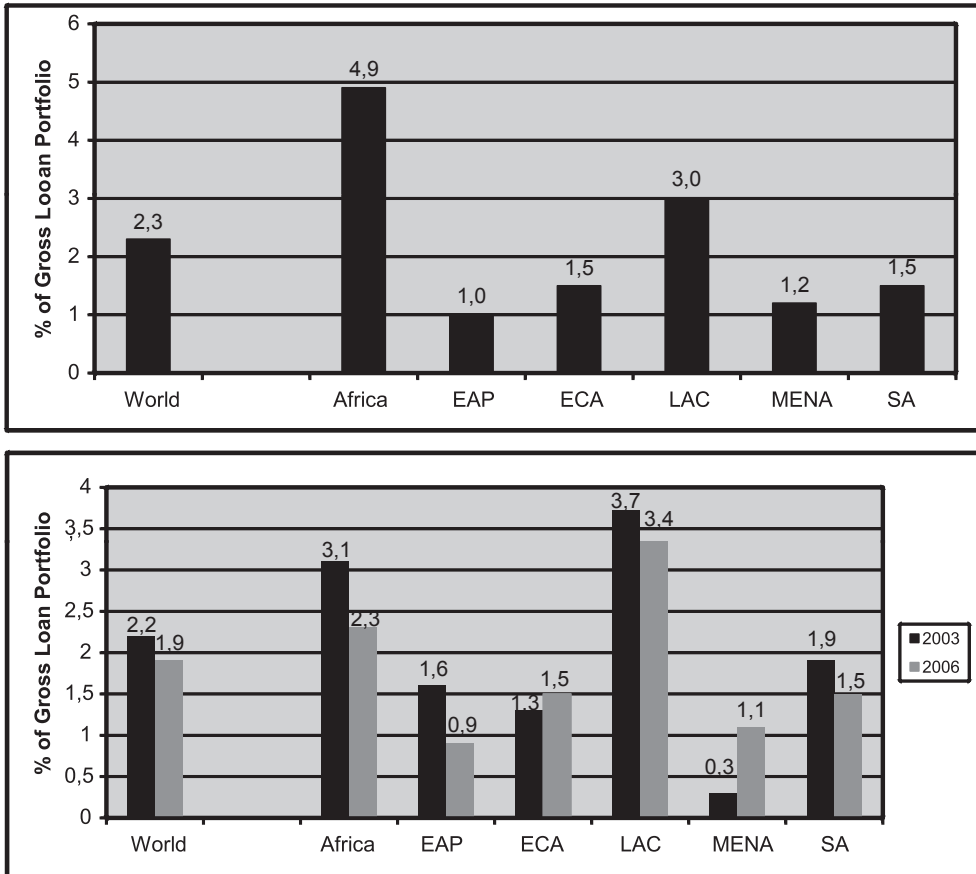
Összefoglaló adatok néhány ismert MFI-re vonatkozóan

	Grameen Bank, Bangladesh	Banco Sol, Bolívia	Compartamos, Mexikó	Enterprise Development Group, Washington D.C.
Alapítás éve	1983	1992	1990	1993
Tagok száma	6 948 685	103 786	616 528	250
Átlagos hitel mérete (USD)	69,00	1 571,00	440,00	22 285**
Nők aránya a portfólión belül	96,70%	46,40%	98,40%	30%
Csoportos konstrukciók	+	+	+	-
Fedezetigény	-	-	-	-
Portfolio-at-risk	1,92%	2,91%	1,13%	NA
ROE	1,95%*	22,81%	57,35%	NA
Működési hatékonyság	102,24%	120,09%	181,22%	53%**

Forrás: Sengupta–Aubuchon [2008], 15. o.

Megjegyzés: *2005. 12. 31., **2004.

Az MFI-k veszteségei a bruttó portfólióérték százalékában

Forrás: Rosenberg–Gonzalez–Narain [2009], 12–13. o.

Jelölések: EAP – Kelet-Ázsia és Óceánia; EECA – Kelet-Európa és Közép-Ázsia; LAC – Latin Amerika és a karibi térség; MENA – Közel-Kelet és Észak-Afrika; SA – Dél-Ázsia; SSA – Észak-Afrika kivételével Afrika többi része

A továbbiakban a mikropénzügyek és csoportos hitelezés irodalmának olyan főbb elméleti munkáit ismertetem, amelyek magyarázatot nyújtanak arra, hogy miért működhet sikeresen egy eredetileg hitelképtelennek tartott réteg hitelezése és folyamatos banki kiszolgálása.

1.2. A csoportos hitelezés egyperiódusú modelljei

Az irodalom bemutatásának rendezése az egyéni hitelezési szituációban fellépő piaci kudarcok alapján történik, mivel az egyes szerzők abban látják a csoportos hitelek sikerének kulcsát, hogy a fent felsorolt piaci kudarcok közül képesek-e legalább egyet sikeresen kezelni vagy csökkenteni. *Stiglitz* [1990] a monitoring problémáját fűzi az alábbi felsoroláshoz, amely *Ghatak* és *Guinane* [1999] alapján négy további piaci kudarcot ismertet.

- **Kontraszelekció (adverse selection):** a piacon jelenlévő alacsony és magas kockázatú hitelgénylők megkülönböztetése nehézkes, ami akár a piac összeomlásához is vezethet (l. még *Akerlof* [1970], *Tirole* [2005]).
- **Monitoring:** az ügyféllel való folyamatos kapcsolattartás és ellenőrzés segítheti, hogy a bank folyamatosan informálódjon ügyfele aktuális teljesítményéről. Kisméretű hitelek esetén ez a monitoringtevékenység kapacitáshiány és a rendkívül magas átlagköltség miatt nehezen kivitelezhető (*Stiglitz* [1990]).
- **Erkölcsei kockázat (moral hazard):** a hitelfelvétel után bizonytalan, hogy a vállalkozó a hitelt a projekt céljaira, a teljes nettó jelenérték növelésére használja-e fel.
- **Auditköltségek (auditing costs):** ha a hitelfeltevő csődöt jelent, a hitelezőnek költséges lehet meggyőződni a projekt tényleges eredményességéről.
- **Kikényszeríthetőség (enforcement):** ha a hitelfeltevő nem hajlandó fizetni – különösen a szegény, tulajdonnal nem rendelkező ügyfél –, a bank nem tudja erre kényszeríteni.

Hasonlóan pontokba szedve, az irodalom a következő általános válaszokat tartja számon a fenti piaci kudarcokra (jóllehet, az egyes kérdésekben nem egységes a szerzők véleménye):

- **Hitelgénylők előzetes felmérése (screening):** a helyi társadalomban és közösségekben mindenki számára rendelkezésére álló információk alapján a hitelgénylők általában jobban képesek felmérni társaik hitelképességét, mint a bankok.
- **Csoportok kialakulása (peer-selection):** a hitelgénylők egymás előzetes felmérése után csoportokba rendeződnek. Több szerző állítja, hogy az így kialakuló csoportok hitelkockázati szempontból homogének – azaz a kockázatos ügyfél a kockázattal, a jó ügyfél pedig a jó ügyféllel alkot közös csoportot –, ezért a bank számára is egyszerűbb az ügyfelek elkülönítése.
- **Csoporttagok egymás közti monitoringja (peer-monitoring):** a csoporttagok egymás tevékenységéről a hasonló életvitel, a közös faluközösség miatt eleve értesülnek, illetve ezt a spontán információszerezést az együttes felelősség tervezetté teszi.
- **Csoportnyomás (group pressure):** a nem fizető ügyfél együttes felelősség esetén a többi csoporttagra hárítja a törlesztés terhét, amit a csoport, de akár a helyi közösség is társadalmi szankciókkal büntethet.
- **Erkölcsei kockázat (moral hazard) csökkenése:** a sikeresebb monitoring, valamint a hatékonyabb kikényszeríthetőség csökkenti a morális kockázatot.

Ghatak és *Guinane* [1999] említi még lehetséges szempontként a tranzakciós költségek csökkenését csoportos hitelezés esetén, amit például *Hulme* és *Mosley* [1996] használ fel. *De Ghatak* és *Guinane* szerint csak hasonló tevékenységet, hasonló növekedési lehetősé-

geket és jövedelemszerkezetet mutató, ugyanazon földrajzi területen megvalósuló projektek esetében szerepel az előnyök között a tranzakciós költségek csökkenése; ekkor az ő érvelésüket egészíti ki. Ellenkező esetben az állítás megkérdőjelezhető, ezért a fenti felsorolásban sem szerepel. A továbbiakban a felsorolt öt jelenség alapján rendszerezem az egyes szerzők eredményeit.

Az ügyfelek előzetes felmérésére vonatkozó állítás elméleti modellje nem terjedt el az irodalomban, általában a jó és rossz ügyfelek elkülönülésére vonatkozó modellekben kap szerepet.

A homogén kockázatú csoportok kialakulásának ellenben igen széles tábora van. Az irodalmi összefoglalók egytől egyig Stiglitz és *Varian* 1990-es munkáival kezdődnek; ők mutatták be, hogy az aszimmetrikus információból adódó morális kockázat kezelhető, ha az együttes felelősséget a bank beépíti a szerződésbe. A homogén kockázatú csoportok gondolata is náluk jelenik meg először, a „jó” és „rossz” ügyfelek elkülönítését a bank helyett az együttes felelősséget viselő ügyfelek saját érdekükben elvégzik. Ghatak [1999] önálló és Guinnane-nal közös munkái is hasonló eredményt mutatnak, amit Morduch [1999], valamint *Gangopadhyay*, Ghatak és *Lensink* [2001] is megerősít. (Az utóbbi szerzőhármast *Fedele* [2005] idézi, továbbá *Armenariz de Aghion* és *Gollier* [2000] is publikált hasonló következtetéseket.

Ekkor a banknak már csak a homogén csoportok közül kell választania. Ezt megteheti úgy, hogy eltérő kamatláb mellett hitelez különböző ügyfeleinek. Ekkor magas mértékű egyetemleges felelősség és alacsony kamatláb mellett a „jó” adósok vesznek fel hitelt, a kockázatos projektek megvalósítói pedig alacsony egyetemleges felelősséggel és magas kamatlábon jutnak finanszírozáshoz. *Fedele* [2005] levezeti, hogy az ilyen hitelezés valóban szeparáló egyensúlyhoz vezet a piacon. A piacösszeomlás lehetősége tehát csoportos hitelezéssel megakadályozható, mivel a bank arra ösztönzi ügyfeleit, hogy az egymásról rendelkezésre álló, számára rejtett információt felhasználják, implicit módon a finanszírozó előtt is kinyilvánítsák.

Azonban *Sadoulet* [1999; 2002], valamint *Sadoulet* és *Carpenter* [2001] állítja, hogy a hitelígénylők heterogén csoportokba rendeződnek, ami egyfajta biztosításként, illetve diverzifikációként jelenik meg a felek számára. *Chowdhury* [2006] munkája látszik megoldani a kérdést, aki többperiódusú modelleket alkalmazva arra jutott, hogy magas diszkontfaktor, azaz alacsony kamatláb esetén a homogén csoportok vonzóak a szereplők számára, ellentétes esetben pedig heterogén csoportok létrejötte várható.

A csoport összetétele és a csoportok megalakítása elsődleges a hitelprogram sikeressége szempontjából, mivel a többi piaci kudarc megoldása feltételezi a résztvevők közötti ismeretséget, szorosabb társadalmi kapcsolatot. Ezért kapcsolódik a homogén csoportok felvetéséhez, hogy milyen módon alakulnak meg az együttes felelősséget viselő csoportok. A szerzőknek többnyire egybehangzó véleménye, hogy hiba, ha a hitelező adminisztratív módon csoportokat alkot, és az itt ismertetett, spontán mechanizmus működését megakadályozza. Mindez természetesen feltételezi, hogy a hitelígénylők egymásról megfelelő információval rendelkeznek, ami általában a kis falusi közösségek jellemzője (Ghatak és Guinnane [1999]). *Kevane* [1996] hivatkozása szerint az általa megvizsgált programok (Burkina Faso) kudarcát az magyarázza, hogy a csoportokat a hitelügyintézők alkották. Ugyanakkor a csoporttagok közötti túl erős társadalmi kötések is kerülendők: családtagok,

egy háztartásban élők közös csoportba sorolása alacsonyabb visszafizetési rátákhoz vezetett az esetleges összejátszások miatt *Ahlin és Townsend* [2003] cikke szerint. Mindeközben a csoport összetétele, az előzetes ismeretségek szerepe kevésbé hangsúlyos Armendariznál [2000], aki szerint városi környezetben is működhetnek csoportos hitelprogramok, ha létezik olyan mechanizmus, amellyel a „jó” ügyfeleket is a piacra vonzzák. Ennek az eszköze lehet például az alacsony kamatláb. Igaz, a túlzottan alacsony kamatláb az intézmény fenntarthatóságát veszélyeztetheti (*Ross és Savanti* [2005]). A csoporttagok kiválasztása és a köztük lévő kapcsolatok szorossága, minősége a csoportos hitelezés és a társadalmi tőke kapcsolatát vizsgáló írásokhoz vezetne el, amelyek már nem tartoznak a cikk fókuszába.

Miután a hitelgénylőkből megalakult a csoport, a mikropénzügyi intézmény folyósítja a hitelt, és az adósok a hitelgényléskor megadott célra fordítják azt. Sok intézmény a hitelfelvő családi vállalkozásának forgóeszköz-finanszírozására nyújtja a hitelt, de előfordulhat a fogyasztási célú hitelfelvétel (*Amendariz de Aghion és Morduch* [2005]; *Giné, Jakiela, Karlan* és *Morduch* [2006]). Az első esetben a bank **erkölcsi kockázattal** szembesül: a hitelfelvő a vállalkozást és a visszafizetést nem szolgáló, egyéb tevékenységekre is fordíthatja a kapott összeget. Ennek a jelenségnek az elméleti levezetésével találkoztunk *Ghatak és Guinnane* [1999] egyik modellváltozatában. Az ő eredményük szerint az erkölcsi kockázat problémája a csoporttagok közti monitoringgal megoldható. A modell bizonyítja, hogy jobb visszafizetési ráták érhetők el csoportos hitelezéssel, mint egyénivel, de az együttes felelősség nem önmagában működik; a stratégia közös meghatározása is szükséges feltétele a magas visszafizetési aránynak. Abban az esetben, ha a két hitelfelvő csak adott költségen tudja megfigyelni, hogy partnerük vajon a közösen meghatározott erőfeszítés szerint dolgozik-e, akkor is lehetséges, hogy a csoportos hitelezés kedvezőbb az egyéni hitelezésnél. Ennek feltételét *Ghatak és Guinnane* szintén levezeti: legyenek elég erősek a nem kooperáló partnerrel szembeni társadalmi szankciók, vagy a monitorozás költsége legyen alacsony. Az erkölcsi kockázat tárgyalása *Stiglitz*nél [1990] és *Variannél* [1990] is megtalálható, a legtöbb irodalmi összefoglaló tőlük eredeztetni ennek a szempontnak a levezetését.

A morális kockázathoz kapcsolódó, járulékos téma a hitelgénylők projektjeinek kockázatosága. *Stiglitz* [1990], *Sadoulet* [2002] valamint *Giné, Jakiela, Karlan* és *Morduch* [2006] is arról ír, hogy az együttes felelősség az egyéni hitelek esetében választott stratégiához képest csökkenti a résztvevők **kockázatvállalási kedvét**. A biztonságosabb projektek egyben kedvezőbb visszafizetési rátákat is jelenthetnek, ugyanakkor az adósok az alacsonyabb kockázattal alacsonyabb várható jövedelem mellett kötelezik el magukat. *Giné, Jakiela, Karlan* és *Morduch* [2006] egyenesen úgy látja, hogy a kockázatvállalás szintje szuboptimális: a hitelfelvők túlzottan a biztonságos projektekre koncentrálnak. Így elmondható, hogy a bank pénzügyi túlzást, az extrém kockázatvállalást mint a morális kockázat megjelenési formáját – amely egyéni esetben fedezet hiányában előfordulhat – a csoportos hitelek csökkentik, ám a csökkenés mértéke túlzott, már szuboptimális.

A morális kockázat feloldása minden szerzőnél a csoporttagok között lehetséges költségmentes vagy alacsony költségű **monitoringgal** magyarázható. A monitoring csoportos hitel esetén a hitelezőtől – aki ebben a tevékenységgel kudarcot vallana – átkerül az adóstársakhoz, akik ezt a hitelezői feladatot átveszik.

Stiglitz a *World Bank Economic Review*-ban megjelent „*Peer monitoring and credit markets*” című, 1990-es cikkében elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy az együt-

tes felelősség haszna, a csoporttagok egymás közötti monitoringja ellensúlyozza-e a várható többletköltségeket, a társak nemfizetése esetén érvényesülő együttes felelősséget. A válasz szerint kisebb mértékű együttes felelősség mellett érdemes a kis kockázatú ügyfeleknek csoportos hitelt felvenniük, mert összességében nyernek a hitelszükségesség csökkenése, azaz az elérhető magasabb hitelösszezből származó haszon révén.

Az eddig hivatkozott Stiglitz, Varian, Ghatak és Guinnane munkáin kívül a *Banerjee, Besley és Guinnane [1994]* hármas viszonylag régebbi írása megkerülhetetlen a témában. Eredményük szerint a csoportos hitelezés a tagokat az egymás közti monitoringra ösztönzi. Fontos kiemelni – ahogyan Karlan [2004] is megteszi –, hogy a monitoring önmagában csak egy lehetőség. Annak a lehetőségét hordozza, hogy a csoport tagjai az egymásról eleve meg-lévő, valamint a futamidő alatt gyűjtött információk alapján el tudják dönteni, kit „kell” megbüntetni. Tehát a monitoring csak akkor oldja meg az erkölcsi kockázatot, ha hihető és elretentő szankciók társulnak hozzá. A monitoringgal magyarázható, hogy az irodalom beszámol olyan esetekről, amikor az önhibáján kívül fizetésképtelen társat a csoport nem bünteti meg.

Karlan [2004] nyomán: ténylegesen a monitoringot követő **szankciók** oldják meg az erkölcsi kockázat problémáját. A szankció Ghatak és Guinnane [1999] levezetése szerint olyan legyen, hogy az adóstársak számára már a viselkedés kiválasztásakor legyen magas a várható értéke a büntetésből származó kényelmetlenségeknek. Ugyanakkor a gyakorlatban előfordulhat, hogy a csoporttagoknak kellemetlen társaik megbüntetése, a helyi társadalmi normákkal nem illik össze. Ghatak és Guinnane [1999] egy 1894-es példát említ Írországból, ahol a hitelkonstrukció tagjai nem büntették egymást a program szabályzatába ütköző viselkedésért. Chowdhury [2006] dinamikus modellje szerint a büntetést várhatóan akkor hajtja végre a közösség, ha a nemfizetés „biztonságos” társak hitelét is veszélyezteti.

1.3. A csoportos hitelezés többperiódusú modelljei

A csoportos hitelezés a megfelelő konstrukciós elemekkel nemcsak a banknak jelent magasabb visszafizetési rátát, hanem az ügyfeleknél is magasabb nettó pénzáramlás marad, ahogy *Lublóy, Tóth és Vermes [2008]* modelljében kidolgozta. Mégis elgondolkodtató az a tény – amelyre egyetlen, a csoportos hitelezést kritizáló szerző sem felejt el hivatkozni –, hogy a Grameen Bank, amelynek a neve a csoportos hitelekkel jelentett egyet, 2001-ben rugalmasabbá tette hitelkonstrukcióját, és a szintén bangladesi ASA Group-hoz vagy az indonéziai Bank Rakyat Indonesiához hasonlóan olyan portfóliót is kialakított, amely a dinamikus ösztönzők megőrzése mellett feladja az együttes felelősség alkalmazását. A Grameen példája jól illeszkedik ahhoz a tendenciához, amely szerint a csoportos hitelek mellett a korábrinál jóval nagyobb arányban kínál a piac egyéni szerződéseket is.

Kimondatlanul is az a meggyőződés húzódhat mögött, hogy a legszegényebb rétegek, amelyeknek a felemelkedését szolgálja a mikropénzügyi piac, csoportos hitelek esetén egy-ségnyi hitelhez csak túlzottan magas áron juthatnak hozzá.⁴ A megszokott érvek – hogy

⁴ Ezen a ponton fontosnak tartom a csoportos hitel fogalmának felelevenítését. Bár csoportos hiteleknek lényegi és gyakori eleme az együttes felelősség, de ez nem az egyetlen alkotóeleme a konstrukciónak, gyakran egészül ki dinamikus ösztönzőkkel. Így félrevezető a csoportos hitelek bírálatában kizárólag az együttes felelősségre koncentrálni. Ugyanakkor a csoportos megoldások kiemelt eleme az együttes felelősség; az egyedi hiteleknek a csoportos konstrukciókkal szemben mutató, lassú térnyerése az együttes felelősség elhagyásával magyarázható.

a gyors és viszonylag biztos hitelért megéri megfizetni ezeket a magas költségeket – nem eléggé nyomósak, mivel a csoportos hitelprogramoknak legtöbbször nem az olcsóbb egyéni hitel, hanem a drágább uzsorahitel vagy a hitel nélküli működés az alternatívája. Az együttes felelősség, a konstrukciók egyik központi eleme igencsak eltérő eredményességgel működött programról programra, miközben egy nem fizető társ a saját hitelt terhelő kamatok mellett újabb terhet ró a résztvevőkre. Nem meglepő hát, hogy óriási vitákat vált ki: az együttes felelősség alkalmazása előnyös, vagy egyáltalán szükséges-e?

A kapcsolódó irodalom két központi kérdés köré szerveződik. Elsőként: melyek azok az elengedhetetlen elemei a csoportos hiteleknek, amelyek sikeressé teszik az együttes felelősség mellett működő programokat? Másodszer pedig a legtöbb szerző – akár empirikus, akár elméleti szinten – arra keresi a választ, hogy az együttes felelősség kiiktatásával milyen konstrukciók mellett lehetséges a csoportos hitelezésben alkalmazott ösztönzők megőrzése. A két kérdésre adott válaszok, amelyeknek a pénzügyi fenntarthatóság szempontjából is kielégítőnek kell lenniük, többé-kevésbé fedik egymást. Az itt bemutatott válaszok a korábban hivatkozott munkákon túlmutatnak, aminek az a magyarázata, hogy dinamikus keretek között modellezik a vizsgált problémát, és kétperiódusú modelleket építenek fel. A következő oldalakon ezt a gondolatkört ismertetem a fontosabb szerzők munkáira hivatkozva.

Chowdhury [2005] a szekvenciális hitelezés és a finanszírozói monitoring szerepét emeli ki. Véleménye szerint e két ritkán hivatkozott szempont, amely a Grameen Bank gyakorlatában is jelen van, lényeges eleme a bank sikerének. A szekvenciális hitelezésnek megfelelően a Grameen ötfős csoportjaiból elsőként csak két fő jut hitelhez, majd néhány hét múlva újabb kettő, végül az utolsó csoporttag is – feltéve, ha időközben a társai pontosan elkezdték fizetni a részleteiket. A hitelezői monitoring pedig a futamidő előtti tréningeken, majd a futamidő alatti heti találkozókra valósul meg.

Az elemző szerint az egyéni felelősség alkalmazásának feltétele – ahogyan más szerzőknél is szerepel –, hogy alacsony legyen a hitelező monitoringköltsége. A csoportos hitelek alkalmazásánál arra hivatkoznak a szakemberek, hogy a résztvevők egymás közti monitoringja a banki monitoring költségeinél olcsóbb, ám Chowdhury [2005] alapján ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy az az optimális szinten fog megvalósulni. Modelljében levezeti, hogy az ügyfelek egymás közti monitoringja szuboptimális szinten valósul meg, ezért azt kiegészítve, a hitelező monitoringjára is szükség van. A túl alacsony intenzitású monitoring elkerülhető, ha a bank a szekvenciális hitelezést önállóan, vagy az együttes felelősséget és a banki monitoringot egyszerre alkalmazza. A szekvenciális hitelezést önállóan felhasználva, alacsonyabb visszafizetési ráták várhatók, amelyek természetesen javíthatók azzal, ha az együttes felelősséget beépítik a konstrukcióba. Az együttes felelősség tehát az idézett szerző szerint nem az egyetlen útja a monitoringra való ösztönzésnek; a morális kockázat problémáját igazán csak a szekvenciális hitelezéssel együtt oldja meg.

Chowdhury [2005] saját eredményeit három normatív javaslatban foglalja össze, amelyekkel operatív segítséget kíván nyújtani a csoportos hitelkonstrukciók megalkotásához:

- A csoportos hitelek szekvenciális hitelezésre vagy együttes felelősségre és hitelezői monitoringra épülhetnek. Ha feltételezhető, hogy a megvalósuló monitoring szintje alacsony lenne (például a csoporttagok közti túl laza kapcsolatháló miatt, lásd korábbi hivatkozások), akkor az együttes felelősség önmagában alacsony visszafizetési rátákat eredményez, a program összeomlását okozhatja.

- Ha viszonylag magas a morális kockázattól független, üzleti kockázathoz köthető csődök aránya, akkor az együttes felelősség túl magas költséget ró a szereplőkre, és elveszti ösztönző hatását. Ezért a csoportos hitelprogram csak a szekvenciális elemet tartalmazza.
- Ha – az előző ponttal ellentétben – a nem szándékos csődök száma alacsony, akkor pozitív ösztönző hatásai miatt az együttes felelősség alkalmazása is javasolt a csoportos konstrukciókban.

Chowdhury egy későbbi, 2006-os munkájában – több szerzőhöz hasonlóan – kiterjeszti a korábbi modellek által használt, egyetlen periódust, és két periódus alkalmazásával dinamikussá teszi elemzését. A beépített dinamikának köszönhetően, eredményeinek komoly újdonságértéke van a modellezésben; jóllehet, eredményei intuitíve nem meglepők. Korábbi cikkével ellentétben, a szekvenciális hitelezés mellett a feltételes hitelmegújítás szerepét is vizsgálja, ezúttal a homogén csoportok kialakulásában és a csoporttagok egymás közti monitoringját illetően. Abból indul ki, hogy az egyperiódusos modellben az együttes felelősség az egyetlen olyan eszköz, amely lehetővé teszi, hogy az egyéni nemfizetés a csoport többi tagjára is hatással legyen. De dinamizálva a játékot, lehetőség nyílik a feltételes hitelmegújítás és a szekvenciális hitelezés elemzésére, amelyek az együttes felelősség nélkül is azt eredményezik, hogy az egyedi csődök csoport szintű következménnyel járnak.

Az idézett tanulmány szerint homogén csoportok esetén a csoportos hitelezés alacsony költséggel teszi lehetővé a banknak, hogy az egyes csoportok kockázatosságát felderítse. A szekvenciális hitelezést alkalmazva: elegendő egyetlen csoportagnak hitelt adni, aki fizetési szokásaival egész csoportjának tulajdonságait felfedi. Az irodalomban nem tisztázott, homogén csoportképződést Chowdhury [2006] dinamikus keretben, elegánsan oldja meg: feltételes hitelmegújítás mellett a magas diszkontfaktor vonzóvá teszi a jövőbeli lehetséges hiteleket, ezért a biztonságos ügyfelek saját fajtájukkal alkotnak csoportot, míg a kockázatos ügyfelek már csak egymás közül válogathatnak. A magas kamatláb – tehát alacsony diszkontfaktor – erősen gyengíti a feltételes hitelmegújítás ösztönző hatását, ekkor heterogén csoportok kialakulása várható. Ilyenkor a bank nem használhatja a csoportos konstrukciót az ügyfelek fizetési szokásainak olcsó felmérésére. E modellnek fontos eleme a szekvenciális hitelezés, hiszen az adott perióduson belüli ösztönzőként működik. Mivel a hivatkozott szerző csak két periódust vizsgál – ezért eredményének érvényessége korlátozott lehet –, csak ezzel a feltétellel tudja biztosítani azt, hogy a második periódusban lévő, a modellben újabb hitelt már nem igénylő csoportokban is ösztönözze a bank a résztvevőket a visszafizetésre.

A modellben azonban nem egyértelműen pozitív a feltételes hitelmegújítás szerepe. Alkalmazása kizárólag akkor célszerű, ha a diszkontfaktor, amelyet a hiteligenyölők saját pénzáramlásaik diszkontálására használnak, elég magas. A szekvenciális hitelezéssel együtt alkalmazni ugyancsak akkor célszerű, ha a diszkontfaktor értékei magasak; ellenkező esetben a szekvenciális hitelezés önálló alkalmazása javasolt. Ha egy konstrukciónak egyedüli eleme a feltételes hitelmegújítás, az könnyen a portfólió felhígulásához (*collusion*) vezethet.

Szintén dinamikus modellt dolgozott ki de Aghion és Morduch [2000], akik a hitelmegújítás szerepére koncentráltak. Megállapították, hogy egyéni hitelezés esetén a banknak célszerű maximálisan kiaknáznia a feltételes hitelmegújítás lehetőségét, tehát nemfizetés esetén

egyetlen esetben se nyújtson hitelt, a sikeres ügyfeleknek pedig egyre növekvő összegeket folyósítson. Ezzel Chowdhurytól eltérő eredményre jutottak. Modellszintű következtetéseik azért is elgondolkodtatók, mivel a feltételes hitelmegújítás szankciójának komolyságát a piacon jelenlévő, versengő MFI-k vagy más, elérhető finanszírozási formák erősen gyengítik. Ezt ők maguk is említik. (Az MFI-k piacán lévő verseny hatásairól lásd részletesen: *McIntosh és Wydick* [2005]). Kapcsolódó javaslatuk – a további szankciók bevezetése – már csak azért is szükséges az ösztönzők megőrzéséhez, mivel a páros kétperiódusú modellt alkotott, ezért az, ha a második periódusban csupán a további hiteleket függesztik fel, nem túl fenyegető. Ahogy orosz és albán példán bemutatták, a tárgyi fedezet lehet ez a megfelelő, pótlólagos szankció.

Nem véletlen, hogy egyéni felelősségre épülő modellt épített a két szerző, mivel a csoportos felelősség előnyeit levezető modellek absztrakt feltételeit (például egy periódus) nem tartják valószerűnek, ezért elvetik annak alkalmazását. Javaslatuk szerint az együttes felelősség elhagyásával, egyéni felelősség mellett érdemes a jövőben a csoportos konstrukciókat kiépíteni. Véleményük szerint öt pontban foglalhatók össze a csoportos hiteleknek az együttes felelősségtől független előnyei:

- A közös csoporttalálkozók nyilvánossága előtt a nem fizető adósok ugyanúgy megszégyenülnek, mint együttes felelősség esetén. A jó hírnév védelme ösztönzőként tehát továbbra is megmarad.
- Logisztikai szempontok alapján (egy időben, egy helyen sok ügyfél) hatékonyabb lehet az ügyféllel kapcsolatot tartók beszédre irányuló munkája.
- A csoporttalálkozók a banki munkatárs továbbra is fontos informális információkhoz juthat, miközben az egyes résztvevők eredményeit közösen megbeszélik.
- A vállalkozás ügyeiben gyakorlatlan ügyfelek pedig társaiktól és a banktól is tanácsokat, segítséget kaphatnak a találkozókön. Csoportok részére könnyebb a tréningek szervezése is.
- Végül a csoportos hitelekkel a bankok olyan ügyfeleket is elérhetnek, akik egyéni hitelek esetén nem nyilvánítanák ki hitel iránti keresletüket. Különösen a nők körében fontos, hogy egymást bátorítva, közösen keressék fel a bankot, és ne egyedül nézzenek szembe a hitelfelvétel esetleges nehézségeivel. A nők elérése pedig a szociális megfontolásokon túl is fontos, mivel jelentősen javítja a hitelek visszafizetési arányát, ha a nők nagy arányban szerepelnek a portfólióban.

Guttman [2007] cikkében Chowdhuryhoz és a de Aghion–Morduch pároshoz hasonlóan, dinamikus modellt alkotott, amelyben – akárcsak Chowdhury [2006] – ő is a csoportok homogenitását vagy heterogenitását vizsgálja. Eredményei szintén cáfolják, hogy a csoportos hitelezésben alkalmazott, együttes felelősség minden körülmények között homogén csoportok kialakulásához vezet. Egyszeri, egyperiódusos modellben egyetlen Ghatak [1999; 2000] és *Van Tassel* [1999] eredményével, de dinamikus, kétperiódusos keretben, ahol megjelenik a feltételes hitelmegújítás is az együttes felelősség mellett, a jó és rossz ügyfelek elkülönülése nem feltétlenül valósul meg. Magas projektjövédelmek, alacsonyabb fokú együttes felelősség mellett éppenséggel a Sadoulet-féle [1999], keresztbiztosításként működő, heterogén csoportokat kap eredményként. A magyarázat, hogy a jövőbeni hitellehetőségek elvesztése nagyobb valószínűséggel leselkedik a kockázatos, „rossz” ügyfelekre, ezért számukra na-

gyobb érték egy biztonságos, „jó” partner. Így többet hajlandók fizetni egy „jó” partnernek azért, hogy egy csoportba kerüljenek vele, mint egy biztonságos ügyfél, aki saját, magas siker valószínűsége miatt jobb eséllyel jut a jövőben is finanszírozáshoz.

2. KÖVETKEZTETÉSEK

A cikkben a csoportos hitelkonstrukciók elméleti modelljeit ismertettem. A kiindulópont: igen nagy arányú a világ népességén belül az a réteg, amely nem fér hozzá a hagyományos bankok szolgáltatásaihoz, és nem képes kitörni a mélyszegénységből. Az őket sújtó hitel-szűkösség a hitelezési piac komoly kudarcának tekinthető. A mikropénzügyek eredményei tették lehetővé, hogy a legszegényebb rétegek is banki kiszolgálásban részesüljenek, és ezzel feloldódjon egy addig kezelhetetlennek tartott piaci kudarc.

Az 1990-es években megjelenő irodalom főként egyperiódusú modelleket tartalmaz; általában a hitelezési szituációhoz, valamint a szegények hitelezéséhez kapcsolódó piaci kudarcok alapján rendszerezhető. Ezen szerzőknek az a legfontosabb állítása, hogy a kontraszelekción, a monitoring és kikényszeríthetőség hiánya, valamint az erkölcsi kockázat az együttes felelősség alkalmazásával megszüntethető vagy csökkenthető.

Az elmúlt néhány évben született munkák már többperiódusú modelleket tartalmaznak. Megszűnt az együttes felelősség témájának egyeduralkodó szerepe; a szekvenciális hitelezés, a feltételes hitel megújítás is az előbbivel egyenrangú konstrukciós elemmé vált. A kutatások alapkérdése is megváltozott. A „*miért működik az együttes felelősség*” helyett a „*mivel helyettesíthető az együttes felelősség*” az új kutatási irány a csoportos hitelezésben.

Az irányváltás az MFI-k kínálatának átalakulásával magyarázható, ahol a csoportos hitelek térvesztése figyelhető meg az egyéni hitelekkel szemben. Ugyanakkor *Vigenina* és *Kritikos* [2004] empirikus kutatásainak alapvető fontosságú üzenete, hogy az együttes és egyéni felelősség két egymást követő hitelezési technika, ezért amíg vannak egyéni felelősség mellett nem hitelezhető ügyfelek egy piacon, vagy olyan MFI-célcsoport, amely szívesebben választja a csoportos felelősség szerinte biztonságot adó módját, addig az együttes felelősség a szegénység elleni küzdelem és felemelkedés kulcsfontosságú eszköze. Ezért is tartottam fontosnak, hogy magyar nyelvű összefoglaló szülessen a csoportos hitelek elméleti modelljeiről.

A cikkben bemutatott, elméleti eredmények alkalmasak arra, hogy a csoportos hitelkonstrukciókat alkalmazó intézmények sikereit magyarázzák. De a statisztikák alapján a csoportos hitelek a magas visszafizetési ráta helyett rendkívül alacsony eredményességhez is vezethetnek. Azokat a tényezőket, amelyek a sikeres és sikertelen csoportos hitelek megkülönböztetik egymástól, csak részben képesek meghatározni az itt bemutatott modellek. Ezért az egyes konstrukciós elemek értékeléséhez elengedhetetlen az egyre gazdagodó empirikus kutatások feldolgozása is, amely joggal lehet egy következő szakirodalmi összefoglalás témája.

IRODALOMJEGYZÉK

- AHLIN, C.–TOWNSEND, R. [2003]: Using Repayment Data to Test Across Models of Joint Liability Lending, University of Chicago, Working Paper
- AKERLOF, G. A. [1970]: The Market for „Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 84, No. 3. 488–500. o.
- ARMENDARIZ DE AGHION, B.–GOLLIER, C. [2000]: Peer Group Formation in an Adverse Selection Model. *The Economic Journal*, Vol. 110, No. 465. 632–643. o.
- ARMENDARIZ DE AGHION, B.–MORDUCH, J. [2000]: Microfinance Beyond Group Lending. *Economics of Transition*, Vol. 8, No. 2. 401–420. o.
- ARMENDARIZ DE AGHION, B.–MORDUCH, J. [2005]: *The Economics of Microfinance*. Cambridge, MA: The MIT Press, 352. o.
- BANERJEE, A. J.–BESLEY, T.–GUINNANE, T. W. [1994]: The Neighbor’s Keeper: The Design of a Credit Cooperative with Theory and a Test. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 109, No. 2. 491–515. o.
- CHOWDHURY, P. R. [2005]: Group–lending: Sequential financing, lender monitoring and joint liability. *Journal of Development Economics*, Vol. 77, No. 2. 415–439. o.
- CHOWDHURY, P. R. [2006]: Group-lending with sequential financing, contingent renewal and social capital. *Journal of Development Economics* 84 (2007), 487– 506. o.
- FEDELE, A. [2005]: Joint Liability Lending in Microcredit Markets with Adverse Selection: a Survey. *The Icfai University Journal of Bank Management*, Vol. 5. No. 2. 55–63. o.
- GANGOPADHYAY, S.–GHATAK, M.–LENSINK, R. [2001]: On Joint Liability Lending and the Peer Selection Effect. *Economic Journal*, Vol. 115, No. 506, pp. 1005–1015. o., in: FEDELE, A. [2005]
- GHATAK, M. [1999]: Group lending, local information and peer selection. *Journal of Development Economics*, Vol. 60/1999., 27–50. o.
- GHATAK, M. [2000]: Screening by the Company You Keep: Joint Liability Lending and the Peer Selection Effect. *The Economic Journal*, Vol. 110, No. 465, 601–631. o.
- GHATAK, M.–GUINANE, T. W. [1999]: The economics of lending with joint liability: theory and practice. *Journal of Development Economics*, Vol. 60/1999., 195–228. o.
- GINÉ, X.–JAKIELA, P.–KARLAN, D. S.–MORDUCH, J. [2006]: Microfinance Games. Economic Growth Center, Yale University, Center Discussion Paper No. 936.
- GUTTMAN, J. M. [2007]: Assortative matching, adverse selection, and group lending. *Journal of Development Economics*, Vol. 87, issue 1. 51–56. o.
- HULME, D.–MOSLEY, P. [1996]: *Finance Against Poverty*, Routledge Vol. 1. (idézi GHATAK, M.–GUINANE, T. W. [1999])
- KARLAN, D. S. [2004]: Social Capital and Group Banking. Bureau for Research in Economic Analysis of Development. BREAD Working Paper, No. 062
- KEVANE, M. [1996]: Qualitative Impact Study of Credit with Education in Burkina Faso. Santa Clara University, Research Paper No. 3.
- LUBLÓY Á.–TÓTH E.–VERMES Á. [2008]: Csoportalapú hitelezési rendszerek. *Hitelintézet Szemle*, VII. évf. 4. sz.
- MCINTOSH, C.–WYDICK, B. [2005]: Competition and Microfinance. *Journal of Development Economics*, Vol. Vol. 78, No. No. 2. 271–298. o.
- MORDUCH, J. [1999]: The Microfinance Promise. *Journal of Economic Literature*, Vol. 38. 1569–1614. o.
- MUHAMMAD YUNUS [2007]: What Is Microcredit? Grameen Bank, 2007. szeptember (idézi SENGUPTA, R.–AUBUCHON, C. P. [2008], www.grameen--info.org/bank/WhatIsMicrocredit.htm)
- ROSENBERG, R.–GONZALEZ, A.–NARAIN, S. [2009]: The New Moneylenders: Are the Poor Being Exploited by High Microcredit Interest Rates? CGAP, Occasional Paper No. 15., <http://ssrn.com/abstract=1400291> (letöltve: 2009. július)
- ROSS, A.–SAVANTI, P. [2005]: Empirical Analysis of the Mechanisms of Group Lending. Centre for Micro Finance Research, Working Paper Series
- SADOLET, L. [1999]: Equilibrium Risk-Matching in Group Lending. Econometric Society World Congress 2000, Paper No. 1302., <http://fmwww.bc.edu/RePEc/es2000/1302.pdf> (letöltve: 2009. május)
- SADOLET, L. [2002]: Incorporating Insurance Provisions in Microfinance Contracts. Learning from Visa®? World Institute for Development Economics Research WIDER Discussion Paper No. 2002/56.

- SADOULET, L.–CARPENTER, S. B. [2001]: Endogenous Matching and Risk Heterogeneity: Evidence on microcredit group formation in Guatemala. Working paper, <http://www.wdi.umich.edu/files/old/CEDS%20papers/seth.pdf> (letöltve: 2009. május)
- SENGUPTA, R.–AUBUCHON, C. P. [2008]: The Microfinance Revolution: An Overview. Federal Reserve Bank of St. Louis Review, January/February 2008, 90(1), 9–30. o.
- SINHA, S. [2003]: Financial Services for Low Income Families: An Araisal. Indian Institute of Management Bangalore, IIMB Management Review, June 2003., Letöltve: <http://66.102.1.104/scholar?q=cache:JimBgVey3hIJ:scholar.google.com/&hl=hu> (letöltve: 2009. szeptember)
- STIGLITZ, J. E. [1990]: Peer Monitoring and Credit Markets. World Bank Economic Review Vol. 4. No. 3. 351–366. o.
- VAN TASSEL, E. [1999]: Group Lending under Asymmetric Information. *Journal of Development Economics*, Vol. 60. No.1. 3–25. o.
- VIGENINA, D.–KRITIKOS, A. S. [2004]: The individual micro-lending contract: is it a better design than joint-liability? – Evidence from Georgia. *Economic Systems*, Vol. 28. No.No. 2. 155–176. o.
- TIROLE, J. [2005]: The Theory of Corporate Finance. Princeton University Press
- VARIAN, H. [1990]: Monitoring agents with other agents. *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 146/1. 153–174. o.